Judyta KUZNIK

ORCID: 0000-0001-6363-9811

Uniwersytet Wrocławski

De rol van Japanners bij het ontstaan van *Nippon* (1832–1858), de beschrijving van Japan door Philipp Franz von Siebold (1796–1866)*

Abstract

In the 19th century Japan was still a relatively mysterious land for many Europeans, even after more than a century of trade relations with the Dutch. Once in a while efforts were made to expand the European knowledge of Japan and European scholars tried to explore the country despite the limitations the Japanese put on them. In current research little attention has been paid to the role the Japanese played in collecting information for the advance of European knowledge of Japan. This article discusses the role of the Japanese in the groundwork for *Nippon* (1832–1858), the description of Japan by Philipp Franz von Siebold (1796–1866). It attempts to answer the question of what this cooperation looked like, which areas of knowledge it affected and what the consequences of the cooperation were for both sides.

Keywords: *Nippon*, natural history, von Siebold, Japan, Western science, contact zone.

Inleiding

In de jaren dertig van de 17e eeuw besloot de Japanse regering onder leiding van de shogun om Japan van de buitenwereld te isoleren en de contacten met andere landen sterk te beperken. Buitenlandse schepen werden vernietigd en het werd

* Het hier gepresenteerde onderzoek is een deel van een masterscriptie met de titel *Het beeld van Japan in de jaren 1823–1829 in Nippon van Philipp Franz von Siebold (1796–1866)*. De scriptie werd onder leiding van prof. dr. habil. Siegfried Huigen in 2017 geschreven en het onderzoek wordt in mijn proefschrift voortgezet.

voor Japanners verboden om het land te verlaten. Alle Japanse christenen werden gedwongen afstand te doen van hun geloof en degenen die het niet deden, werden vermoord (Kirsch 2004: 158). Tot de ‘opening’ van Japan door een Amerikaans vlooteskader in 1853 konden alleen de Nederlanders, Chinezen en Koreanen in beperkte mate contact onderhouden met Japan. De Japanners wisten dat de Nederlanders ook christenen waren, maar in tegenstelling tot de Portugezen hebben de Nederlanders in Japan hun geloof en handel apart van elkaar gehouden om conflicten met de Japanse overheid te vermijden (Clulow 2014: 16). Dat betekende dat ze geen bekeringsacties doorvoerden. Daardoor vormden ze in de ogen van de Japanse heersers geen bedreiging voor Japan.

De kooplieden in Nederlandse dienst hadden hun handelspost sinds 1641 op Dejima, een kunstmatig schiereiland in de baai van Nagasaki, in het zuiden van Japan. Daar moesten zij ook bijna de hele tijd verblijven. Op Dejima en tijdens de zeldzame, aanvankelijk tweejaarlijkse en later vierjaarlijkse reis naar het hof van de shogun in Edo (Tokyo) werd door sommige medewerkers van de Nederlandse handelsmissie materiaal verzameld voor beschrijvingen van Japan die na terugkeer in Europa op schrift gesteld werden. De Europees-Japanse contacten resulteerden in een traditie van beschrijvingen van Japan. De bekendste beschrijvingen van Japan zijn *Beschrijvinghe van het Machtigh Coninckryck Japan und Siam* (1636) van de Franse hugenoot François Caron (1600–1673), *The History of Japan* (1727)¹ van de Duitser Engelbert Kaempfer (1651–1716) en *Resa uti Europa, Africa, Asia, förrättad åren 1770–1779* (1788) van de Zweed Carl Peter Thunberg (1743–1828). Deze traditie van beschrijvingen werd in de 19e eeuw voortgezet door onder andere de Duitse arts Philipp Franz von Siebold (1796–1866). Siebold behoorde tot de laatste groep Europeanen die in Nederlandse dienst naar Japan kwamen en het land beschreven. Samen met Kaempfer en Thunberg werd von Siebold later tot de “drie wetenschappers uit Dejima” (Miyasaka 2000: 97) gerekend, degenen die het meest tot de Europese kennis van Japan hadden bijgedragen. Belangrijk is dat zowel Kaempfer alsook Thunberg tijdens hun verblijf in Japan veel te danken hadden aan de assistentie van Japanners. Kaempfer had een assistent, Imamura Gen’emon (1671–1736), die hem informatie en boeken over Japan heeft verschaft (Kowaleski 2007: 112). Thunberg, die in de voetsporen van Kaempfer wilde treden, begreep hoe belangrijk goede relaties met de Japanners waren en probeerde met de Japanse tolken op Dejima bevriend te raken om informatie over Japan te verzamelen (Rudolph 1974: 165). Daarom lag het voor de hand, dat ook von Siebold, geïnspireerd door de boeken van zijn twee voorgangers,

¹ Kaempfer is gestorven voor zijn werk gepubliceerd kon worden. Dankzij het initiatief van Sir Hans Sloane werd het manuscript van Kaempfer naar Engeland gebracht, in het Engels vertaald en voor het eerst uitgegeven (Kowaleski 2007: 2).

snel na zijn aankomst in Japan naar mogelijkheden zocht om een netwerk van Japanse kennissen op te bouwen.

Von Siebolds aanzien in Japan blijft tot vandaag de dag hoog (Forrer & Kouwenhoven 2000; Hiki e.a. 2000). Hij heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van wetenschap op Westerse grondslag in Japan (Dettelbacher & Pleticha 1976) en meer specifiek bij het introduceren van de biologische nomenclatuur van Linnaeus (Fukuoka 2012). Binnen een Europese context wordt hij herinnerd om de Japanse kunstwerken die hij naar Europa bracht (Forrer & Kouwenhoven 2000) en in het algemeen het interesse dat hij wist te wekken voor Japanse kunst (Floyd 1986). In 1986 werd een catalogus van meer dan 2000 Duitse, Engelse, Nederlandse, Japanse en Koreaanse publicaties over von Siebold uitgegeven (Eschbach-Szabo & Kneider 1986). Toch is er tot nu toe geen aandacht geweest voor de contacten die von Siebold met Japanners onderhield en er is ook weinig bekend over de manier, waarop von Siebold de Japanse werkelijkheid voorstelde. Deze lacunes vormen de aanleiding voor het onderzoek in dit artikel, waarbij hier primair onderzocht zal worden wat de Japanse connecties van von Siebold hebben bijgedragen aan zijn hoofdwerk *Nippon*. Dit artikel is bedoeld als een pilot studie voor een nog uit te voeren onderzoek waarbij naast Siebold ook andere auteurs betrokken zullen worden die in de eerste helft van de negentiende eeuw in Nederlandse dienst in Japan hebben verbleven en boeken over Japan hebben gepubliceerd.

Dat dit artikel op de rol van Japanners bij de totstandkoming van *Nippon* focust, houdt verband met recente ontwikkelingen binnen de wetenschapsgeschiedenis. Gedurende de laatste tien jaar is er toenemend aandacht voor het aandeel van niet-westerse informanten en geleerden in de ontwikkeling van de Westerse wetenschap. Een belangrijk boek in dat opzicht is *Relocating Modern Science* van Kapil Raj. Raj (2007: 6) schrijft over de ontwikkeling van de Westerse wetenschap aan het einde van de achttiende eeuw binnen Europa en de Europese kolonies (met name India) en handelsposten. Daarbij concentreert Raj zich op de elementen die deze wetenschapsbeoefening van haar oudere vormen onderscheiden. Ten eerste wijst Raj op een verschuiving in de wetenschapsbeoefening, die aanvankelijk vooral in een gesloten ruimte beoefend werd, naar een “openluchtwetenschap” (“open air science”) (Raj 2007: 14). Deze openluchtwetenschap was ook op wiskundige formules gebaseerd, maar in tegenstelling tot de oudere wetenschapsvormen ontstond de openluchtwetenschap door onderhandelingen tussen specialisten en inheemse groepen (zoals tekenaars, priesters en kooplieden) vooral op de gebieden van geneeskunde, natuurlijke historie, landmeetkunde en de cartografie (Raj 2007: 14). Ten tweede vond er in de beoefening van de wetenschap een verschuiving plaats van de universiteiten en hogescholen naar handelsmaatschappijen en religieuze instellingen, die reizen naar verre landen financierden. Bijzonder actief waren daarbij de handelsmaat-

schappijen die een expansie van hun handel met wetenschappelijke expertise op hun nieuwe terreinen verbonden (Raj 2007: 16). Het ontstaan van nieuwe handelsmogelijkheden betekende ook duurzame contacten tussen culturen. Tijdens de contacten tussen Europeanen en Aziaten speelden de Aziaten volgens Raj een actieve rol in de ontwikkeling van westerse kennis van hun landen. In zijn boek richt Raj (2007: 63) zich op de Britse kolonies in India en de afhankelijkheid van de Britten van de Indiërs op het gebied van kennis over India. De Britten bouwden hun kennis van het land op met behulp van informatie die zij van de Indiërs kregen en op basis van de metingen die de Indiërs voor hen verrichtten. De Britten hadden de Indiërs nodig om kaarten van India te maken en de natuur van India te beschrijven. Alhoewel Raj alleen over de ontwikkeling van de Westerse wetenschap in de Britse kolonies in India schrijft, zijn deze inzichten ook van toepassing op de situatie van de Europeanen in Japan. Voor het onderhavige onderzoek doet zich dan de vraag voor welke rol de Japanners gespeeld hebben bij het verzamelen van informatie voor von Siebolds project. Meer concreet gaat het er om welke Japanners met von Siebold in contact kwamen, aan welke activiteiten zij deelnamen en hoe ze in groepen verdeeld kunnen worden op basis van de diensten die zij aan von Siebold leverden en de mate waarin zij met hem samenwerkten. Zo zal duidelijk gemaakt worden, hoe diverse manieren van hulp het voor von Siebold mogelijk maakten om überhaupt met zijn beschrijving van Japan te beginnen.

De situatie waarin de Europeanen in Japan verkeerden is overigens niet uniek. De Britten in China bevonden zich namelijk in een vergelijkbare situatie zoals Fan onlangs heeft duidelijk gemaakt in *British Naturalists in Qing China*. De Britse East India Company had een handelsmissie in Kanton en het keizerlijke hof had in 1757 bepaald dat alle handel in Kanton geconcentreerd moest zijn. De leden van de handelsmissie mochten zich niet buiten Kanton ophouden (Fan 2004: 14). Daarnaast was hun kennis van het Chinees niet goed genoeg om met de lokale bevolking te converseren. Op deze manier werden de onderzoeksmogelijkheden van de natuurvorsers in dienst van de Compagnie sterk beperkt. Daardoor was het verzamelen van Chinese objecten en planten door Europeanen alleen mogelijk met de hulp en de bemiddeling van Chinezen. Chinese artiesten hebben voor de Europeanen Chinese kunstwerken gemaakt en planten geschilderd (Fan 2004: 41). Er bestonden zelfs speciale Chinese handelshuizen die een speciale vergunning hadden om handel met de Europeanen te kunnen drijven en natuurhistorische objecten naar Kanton te brengen (Fan 2004: 31). De situatie van de Europeanen veranderde pas met de Eerste Opiumoorlog, die hen meer vrijheid gaf. De omstandigheden van de Europeanen in Qing China en in Tokugawa Japan in de eerste helft van de 19e eeuw leken daarom op elkaar en dat von Siebold in Dejima kon steunen op de hulp van Japanners had ook een parallel in Kanton.

Philipp Franz von Siebold

Omdat von Siebold alleen binnen een kleine kring van deskundigen een bekende naam is, moet ik eerst een paar biografische bijzonderheden geven, voordat ik kan overgaan tot een bespreking van zijn hoofdwerk en de rol die Japanners gespeeld hebben bij de totstandkoming ervan. Philipp Franz von Siebold werd 1796 in Würzburg in een familie van artsen. Hij zelf studeerde ook medicijnen en kreeg na het voltooien van zijn studie de mogelijkheid om als “Chirurgijn-Majoor” in de Nederlandse kolonies in Oost-Indië te gaan werken. Daar werd hij snel door de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, Godert van der Capellen (1778–1848) ontdekt en als arts naar het eiland Dejima bij Nagasaki in Japan gestuurd (Compton & Thijssse 2013: 280). Von Siebold verbleef op Dejima in de jaren 1823–1829. In die tijd vervulde hij een dubbele functie in Japan: hij verzamelde objecten en informatie over Japan voor de Nederlandse regering en werkte als arts voor de handelsmissie op Dejima. Het vervullen van meerdere functies door Europeanen in dienst van de Nederlandse regering op de buiten-Europese handelsposten was niet ongewoon, zeker in het geval van geleerden. Een ander voorbeeld is Caspar Reinwardt (1733–1854), een van de voorgangers van von Siebold inzake natuuronderzoek. Reinwardt verbleef in de jaren 1816–1822 op Java. Behalve dat Reinwardt een ambt bekleedde binnen het bestuur van Nederlands-Indië, verrichtte hij ook natuuronderzoek (Weber 2012: 18). Voor von Siebold was zijn medische functie van groot belang omdat deze het hem mogelijk maakte om naar Japan te komen. Daarnaast kreeg hij als arts ook speciale voorrechten: hij kon zijn eigen medische school, de Narutaki Juku in 1824 buiten Dejima openen en Japanse geleerden in de westerse geneeskunde onderwijzen (Forrer & Kouwenhoven 2000: 24). Dit was een voorrecht, want de andere Nederlandse beampten konden het eiland Dejima bijna nooit verlaten. Hij nam in 1826 ook deel aan een “hofreis”, de eerdergenoemde reis van de Nederlanders naar Edo, waar zich de shogun bevond. De hofreis was bedoeld om de onderdanigheid van de Nederlandse handelsdelegatie aan de shogun te betonen. Na zijn terugkeer naar Europa werkte von Siebold aan drie grote werken: *Nippon* (1832–1858), *Fauna Japonica* (1833–1850) en *Flora Japonica* (1835–1870) die samen een trilogie van de door hem verzamelde kennis van Japan vormden.

Nippon

De volledige titel van *Nippon* is: *Nippon. Archiv zur Beschreibung von Japan und dessen Neben- und Schutzländern: Jezu mit den südlichen Kurilen, Krafu, Koorai und den Liukiu-Inseln, nach japanischen und europäischen Schriften und eigenen Beobachtungen bearbeitet*. *Nippon* is een van de drie levenswerken van

von Siebold die nooit voltooid werden. Terwijl *Nippon* een totaaloverzicht wil geven van Japan, zijn de *Flora Japonica* en *Fauna Japonica* alleen tot een thema bepaald (botanie en zoölogie). *Nippon* geeft een brede beschrijving van Japan: de aardrijkskunde, mythologie, taal en literatuur, toestand van de landbouw, de cultuur van het volk en de structuur van de staat. Van de eerdergenoemde drie boeken werd alleen *Nippon* in het Duits geschreven. De twee andere zijn in het Latijn en daarmee bedoeld voor een publiek van vakspecialisten.

Voor het schrijven van *Nippon* maakte von Siebold gebruik van de hulp van meerdere personen, maar de twee belangrijkste waren Kuo Ch'êng Chang, een Chinees uit Java die met von Siebold meeging naar Europa, en Johann Joseph Hoffmann (1805–1878), een Duitse filoloog (Effert 2008: 146). Von Siebold was zich bewust van het feit dat *Nippon* niet alle aspecten van Japan kon beschrijven, maar soms alleen maar fragmenten van bepaalde thema's kon presenteren. Daarnaast had hij een enorme collectie van objecten uit Japan naar Europa meegebracht. Het bewerken of beschrijven van deze objecten duurde heel lang en was niet mogelijk zonder het door hem verzamelde tekstmateriaal over Japan. In een brief aan het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen schreef von Siebold over de 1200 boeken die hij bezat (Effert 2008: 308). Daarnaast bevatte de collectie van von Siebold onder andere 2000 planten, 12.000 herbariumpreparaten, 200 zoogdieren, 900 vogels en een groot aantal etnografische objecten (Forrer & Kouwenhoven 2000: 48). Von Siebold hoopte met zijn werk bij andere geleerden interesse voor Japan te wekken zodat zijn inzichten over Japan met nieuwe konden worden aangevuld (von Siebold 1–4: Vorwort).²

Nippon werd twee keer uitgegeven: eerst in de jaren 1832–1858 en later weer in 1897. De tweede editie werd na de dood van von Siebold in 1866 door zijn zonen Alexander en Heinrich uitgegeven. In dit artikel wordt gebruik gemaakt van de eerste editie omdat de postume, tweede editie door de zonen van von Siebold verkort werd en daarom minder overeenstemt met de intenties van de auteur.

De samenwerking met de Japanners

Zoals al eerder vermeld werd, konden de meeste Europeanen op Dejima het eiland nooit verlaten. Zelfs personen met speciale voorrechten, zoals von Siebold, konden zich niet vrij buiten Dejima bewegen. Bij elke wandeling buiten het eiland moest von Siebold door Japanners begeleid worden die hem in het oog hielden (von Siebold 16: 16). Von Siebold was dus niet in staat om het land en zijn bewoners zelf te onderzoeken. Hij kon niet, zoals de “seeing man” van Mary Louise

² In *Nippon* werd een verdeling in negentien thematische secties en twintig hoofdstukken gebruikt. De thematische secties werden met Romeinse cijfers aangeduid en voor de hoofdstukken werden er Arabisch-Indische cijfers gebruikt. De hoofdstukken werden als volgt gebundeld: 1–4, 5–6, 7–8, 9–14, 15, 16, 17–20. Deze nummering wordt ook in dit artikel aangewend.

Pratt “(...) whose imperial eyes passively look out and possess” (Pratt 2007: 9), deze nieuwe wereld van Japan bekijken, omvatten en veroveren omdat hij niet over de mogelijkheden beschikte waarover Europeanen in de koloniale gebieden beschikten en waar Pratt over heeft geschreven. Zijn opsluiting op Dejima en de controle van Japanse kant beperkten zijn perceptie van Japan en zijn inwoners. Daarom had von Siebold de hulp van Japanners nodig die in zijn werk of in zijn persoon geïnteresseerd waren. Hierbij speelde Dejima als plaats ook een belangrijke rol voor von Siebold en voor de geschiedenis van Japans-Europese contacten. Het eiland was een “contact zone” (Pratt 2007: 7) waar twee culturen met elkaar in contact kwamen en waar een uitwisseling en bewerking van kennis kon plaatsvinden. De Europeanen hadden weinig informatie over Japan, maar ze brachten zelf informatie over de wereld buiten Japan naar Dejima met zich mee. Ze functioneerden als informanten door het opstellen van rapporten over buitenlandse gebeurtenissen voor de Japanners (Jansen 1984: 541). Informatie over de buitenwereld en Westerse wetenschappelijke kennis kon zo worden uitgewisseld voor informatie over Japan, waarbij in von Siebolds geval verschillende groepen Japanners betrokken waren.

De Japanners die met von Siebold samenwerkten, kunnen in vier groepen verdeeld worden: zijn leerlingen, het Japanse dienstpersoneel dat voor de Europeanen op Dejima zorgde, de zogenaamde “Freunde der Niederländer” (von Siebold 5–6: 17) en een diverse restgroep. In sommige gevallen kunnen de Japanse medewerkers van von Siebold bij twee van deze groepen ingedeeld worden. Alle groepen speelden een actieve rol in het ontstaan van kennis over Japan, alhoewel deze activiteiten in verschillende groepen ook diverse vormen aannamen.

De eerste groep bestond dus uit de leerlingen van von Siebold. Dat waren Japanners die op Narutaki Juku, de school in het dal van Narutaki bij von Siebold over de Westerse geneeskunde leerden (Forrer & Kouwenhoven 2000: 24). In Narutaki Juku doceerde von Siebold geneeskunde, natuurlijke historie (wat min of meer overeenkwam met de moderne discipline biologie) en farmacologie. Daarnaast gebruikte hij de behandeling van patiënten om aan zijn leerlingen het praktische deel van de geneeskunde te demonstreren. In ruil voor deze lessen moesten de leerlingen schriftelijke opdrachten over Japan voor von Siebold schrijven. Een voorbeeld van een dergelijke opdracht is de *Beantwoording van eenige vragen over de Japansche Vroedkunde*, van Mima Junzo (1794–1825), die in 1825 door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen uitgegeven werd in *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*. In deze opdracht worden von Siebolds vragen over de Japanse gynaecologie beantwoord, zoals de manier waarop zwangerschap werd herkend en welke middelen tijdens bloedingen van de baarmoeder gebruikt werden (Mima & von Siebold 1825: 194, 203). Het artikel werd een jaar later in het Duits vertaald en gepubliceerd onder de titel *Beantwortung einiger Fragen über die japanische*

Geburtshilfe durch meinen Schüler Mimazunza, Arzt zu Nangasaki in *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten*. Andere voorbeelden van zulke opdrachten voor de leerlingen waren: de beschrijving van de zoutwinning, kleurstoffen, merkwaardige ziektes in Japan en algemeen gebruikte geneesmiddelen (von Siebold 15: 119).

Naast deze opdrachten verzamelden de leerlingen van von Siebold interessante objecten. Dat konden planten, dieren of mineralen uit heel Japan zijn, zoals een wilde eend, zeepaardjes of zeenaalden (von Siebold 15: 111). Sommige van deze leerlingen deden ook onderzoek op plaatsen waar von Siebold geen toegang toe had, zoals bijvoorbeeld tijdens de enige hofreis die von Siebold in 1826 samen met twee Nederlanders naar het hof van de shogun in Edo (Tokio) heeft gemaakt en waarbij hij de eilanden Kyushu, Shikoku en Honsiu en de Japanse binnenzee doorkruist heeft. In Edo rapporteerden de Nederlanders over hun activiteiten op Dejima en gaven cadeaus aan de shogun. Onderweg naar Edo verrichtte von Siebold zoveel mogelijk metingen en probeerde hij ook min of meer zelfstandige onderzoeksexcursies met zijn leerlingen te ondernemen, wat niet altijd mogelijk was. Daarom waren de leerlingen van Siebold behulpzaam bij het verrichten van metingen en het maken van afbeeldingen. Een voorbeeld hiervan is de beschrijving van de reusachtige kamferboom bij Sonogi. Von Siebold en zijn leerlingen hebben de omvang en de doorsnede ervan gemeten en andere elementen beschreven:

Von Sonogi schlängelt sich der Weg durch ein Thal nach Ninose, einem Weiler, der seit mehr als einem Jahrhundert berühmt ist wegen eines ungeheuren Kampfbaumes. Bereits KAEMPFER erwähnt seiner in Jahre 1691 und schätzt seinen Umfang auf sechs Faden. Eine genaue Ausmessung schien mir der Mühe werth, und meine wackeren Schüler halfen mir den Stamm dicht über der Erde messen. Wir fanden seinen Umfang 16,884 Meter, was einen Durchschnitt von 5,374 Meter und einen Flächeninhalt von 22,675 □ Meter giebt. Er ist ausgehöhlt, wie er es schon zu KAEMPFER's Zeit war, und von der S. O. Seite ganz offen. Nur ein etwa 8 Fuss hohes, abgestorbenes Wurzelstück steht noch vor dem Eingang in die Höhlung, welche, da 8 japanische Matten darin ausgebreitet nebeneinander liegen können, einen Flächeninhalt von 14,577 □ Meter hat (...) (von Siebold 5–6: 65).³

De tweede groep Japanners die actief bij het verzamelen van kennis over Japan betrokken was, was het Japanse dienstpersoneel dat voor de Europeanen op Dejima zorgde. Deze groep bestond vooral uit tolken, die Nederlands kenden en als bemiddelaars tussen Japanners en Nederlanders functioneerden (Joby 2016: 3). Ook zij namen deel aan de lessen die von Siebold in Narutaki Juku gaf (Beukers 2000: 122). Deze tolken kwamen uit families die zich generaties lang met het Nederlands bezighielden, zoals Motoki (of Motogi), Narabayashi, Nishi en Kobayashi (Boxer 1950: 61). Sommige tolken, die met von Siebold bevriend raakten, doceerden Nederlands aan Japanners die zich met de Westerse weten-

³ In *Nippon* werd het symbool van de vierkante meter als ‘□’ weergegeven.

schap wilden bezighouden omdat de kennis van het Nederlands een basis vormde voor verdere studies van de Westerse wetenschap. Von Siebold noemt enkele van hen: “Josiwo Gonosuke, Inabe Itsiguro, Itsibasi Saksabro, Narabajasi Tetsnoske, Sige Tokisiro, Namura Sansiro ertheilten diesen Leuten Unterricht in der holländischen Sprache, die für sie der Schlüssel zu gründlichen Studien war” (von Siebold 15: 120). Andere tolken verschaften hem informatie. Een voorbeeld daarvan is een tolk, die door von Siebold “Tsju siro” genoemd wordt (von Siebold 9–10: 29), en in de jaren 1822–1826 als tolk aan het hof van de shogun in Edo had gewerkt. Hij vertelde von Siebold verhalen over het oude Japan toen deze tijdens de hofreis Edo bezocht. Tot het andere dienstpersoneel behoorde bijvoorbeeld de schilder Keiga Kawahara (1786–na 1859), die op Dejima in dienst werd genomen en daar al voor de aankomst van von Siebold werkte. Kawahara, in *Nippon* meestal “Tojoske” genoemd (von Siebold 15: 112), reisde samen met von Siebold in 1826 naar Edo en maakte voor hem afbeeldingen, die later in *Nippon* werden gebruikt, zoals een afbeelding van Chinese thee. Sommige van de plantafbeeldingen heeft Kawahara in samenwerking met Carl Hubert de Villeneuve (1800–1874) voor von Siebold geschilderd (Crane e.a. 2013: 94). De Villeneuve was een schilder die naar Dejima was gestuurd om von Siebold met zijn werk te helpen.

De derde groep waren wat von Siebold “Freunde der Niederländer” noemde (von Siebold 5–6: 17). Deze vrienden van de Nederlanders waren meestal mensen van een hogere rang, zoals Japanse aristocraten of bekende geleerden, die in de Westerse cultuur geïnteresseerd waren en die met de Nederlanders in contact waren gekomen. Zij verzamelden Westerse objecten, droegen soms Nederlandse kleren of hadden een Nederlandse bijnaam, zoals in het volgende voorbeeld:

Auch wir werden ihn unter den ersten japanischen Freunden, welche uns von Jedo aus entgegen kommen, als einen Mann kennen lernen, der sich des Beinamens Friederich Heinrich, den er aus Vorliebe zum Hause Oranien Nassau führt, nicht unwürdig zeigt (von Siebold 15: 107).

Verder beschrijft von Siebold een “bugyo” (vergelijkbaar met een burgemeester), die van Hendrik Doeff (1764–1837), een voormalig opperhoofd van de handelspost op Dejima, de naam Van den Berg had gekregen. Van den Berg ontving de Nederlanders tijdens de hofreis op een Europese manier en probeerde voor de Nederlanders in zijn huis een Europese sfeer te creëren door Nederlandse kleren te dragen. Wat later presenteerde hij aan von Siebold zijn “Raritäten-cabinet”, waarin hij Europese voorwerpen bewaarde, zoals een tafelservies, meubels, degens en boeken (von Siebold 15: 117). De vrienden van de Nederlanders waren meestal invloedrijke mensen die toegang hadden tot objecten die voor von Siebold interessant konden zijn. Dat konden boeken, kaarten of afbeeldingen zijn. Een voorbeeld daarvan is “M. F... B...” (hij is alleen bekend met zijn initialen), een vriend van von Siebold, die aan hem afbeeldingen van oude zwaarden en op een middeleeuwse morgenster lijkende wapens presenteerde (von Siebold 11–12:

22). De hofastronoom Takahashi Sakuzaemon (1785–1829), een andere goede vriend van von Siebold, hielp hem aan informatie over de aardrijkskunde van Japan en aan kaarten, in het bijzonder over de hydrografie (von Siebold 15: 109). Von Siebold maakte hiervan kopieën, die hij later in *Nippon* opnam.

De laatste, diverse groep bestond uit Japanners, die op de een of andere manier von Siebold hielpen maar niet met een wetenschappelijk doel voor ogen. Meestal waren dat patiënten, die in ruil voor medische hulp interessante en zeldzame objecten voor von Siebold meebrachten omdat hij geen geld van zijn patiënten aannam. Voor het genezen van een Japanse aristocraat kreeg von Siebold een collectie planten en dieren uit de noordelijke eilanden van Japan, zoals de Koerilen, alsook andere etnografische en natuurhistorische objecten (von Siebold 5: 31). Het gebeurde ook dat de leerlingen van von Siebold patiënten naar hem brachten, die over informatie over weinig bekende thema's beschikten. Zo genas von Siebold eens een walvisvanger die hem vertelde, waar men in Japan walvissen ving, hoe dit gedaan werd en wanneer het seizoen voor de walvisjacht begon (von Siebold 15: 122). Toch kon von Siebold niet altijd alle patiënten helpen. In *Nippon* schrijft hij over situaties waarin zijn goede naam en de naam van zijn leerlingen op de proef werden gesteld omdat zijn leerlingen en andere Japanse artsen ongeneeslijk zieke mensen naar hem brachten. Dan moest von Siebold met tegenzin doen alsof zijn behandeling de patiënten kon helpen (von Siebold 15: 117).

Er is weinig bekend over de motieven van de Japanners toen ze von Siebold hielpen. Op dit moment kan ik hier alleen over speculeren. Er bestaat de mogelijkheid dat enkele Japanners voor hun hulp aan von Siebold betaald werden. Von Siebold vermeldt in *Nippon* echter niet of zijn leerlingen geld, kostbaarheden of een andere vorm van loon van hem kregen. Daarnaast was een van de groepen Japanse assistenten, namelijk de tolken, beroepsmatig al betrokken bij de uitwisseling van informatie. Daarom waren ze waarschijnlijk niet geneigd om betaling voor hun hulp te vragen. In sommige gevallen kan bewondering voor het werk von Siebold een rol gespeeld hebben, maar dat wordt niet specifiek in *Nippon* genoemd.⁴

Het verzamelen van informatie door Japanners voor de Nederlanders was gevaarlijk voor zowel de Nederlanders als de Japanners. Op het naar buiten smokkelen van Japanse wapens of zelfs afbeeldingen daarvan stond bijvoorbeeld volgens von Siebold de doodstraf (von Siebold 9–10: 27). Hetzelfde verbod gold voor de uitvoer van Japanse kaarten (Forrer & Kouwenhoven 2000: 39) en andere objecten. Zelfs voor kleine onderzoeksexcursies tijdens de hofreis en het afwijken van de eerder geplande route konden de hiervoor verantwoordelijke Japanners gestraft worden. Toch zijn in *Nippon* secties met afbeeldingen van Japanse wapens en ko-

⁴ Dit aspect van de motivatie die achter het verzamelen van objecten door de Japanners voor von Siebold staat is nog niet onderzocht. Een breder onderzoek, uitgevoerd door de auteur van dit artikel, dat niet alleen *Nippon*, maar ook andere boeken uit die tijd en notities van von Siebold omvat, gaat hopelijk meer informatie over dit thema leveren.

pieën van Japanse kaarten te vinden. Toen de Japanse regering informatie kreeg over de voorwerpen die von Siebold verzamelde, werden drieëntwintig studenten van von Siebold gearresteerd (Jansen 2012: 267). Von Siebold zelf werd voor het verzamelen van de verboden objecten uit Japan verbannen. Deze verboden kunnen verklaren, waarom de namen van Japanners die von Siebold hielpen, niet in *Nippon* opgenomen zijn. In het eerdergenoemde geval van “M. F... B...” is er sprake van een cadeau in de vorm van afbeeldingen van wapens. Tegen deze achtergrond lijkt de hulp die Japanners aan von Siebold verleenden des te belangrijker.

Conclusie

Concluderend kan men vaststellen dat de Japanners een beslissende rol bij het ontstaan van *Nippon* gespeeld hebben, niet alleen vanwege het aantal personen dat met von Siebold samenwerkten maar ook vanwege de diverse diensten die zij voor von Siebold hebben verricht. Net als in het geval van de Britten in China over wie Fan schrijft, waren de Europeanen in Japan in hun bewegingen beperkt tot een kleine plaats en zelfs personen met speciale vergunningen, zoals von Siebold, konden zich niet vrij buiten die plaats bewegen. Daarom was de hulp van de lokale bevolking noodzakelijk. Evenals in het geval van de Chinees-Britse contacten in Kanton, waarover Fan schrijft, hadden de Japanners geen vrije toegang tot de Europeanen op Dejima. Zowel de tolken, alsook de leerlingen van von Siebold konden alleen met een vergunning naar Dejima gaan en daar werken. Op deze manier werden de Europees-Japanse contacten door de Japanse regering gecontroleerd en beperkt, hoewel individuele Japanners verschillende mogelijkheden tot ontmoetingen met Europeanen zochten.

De Japanners hebben in alle aspecten bij het ontstaan van von Siebolds kennis over Japan een rol gespeeld: het verzamelen van informatie en van objecten en het bewerken ervan. Van de vier genoemde groepen speelden de leerlingen van von Siebold hierbij de grootste rol. Zij verzamelden objecten voor von Siebold maar zij waren ook actief betrokken bij het vormen van kennis over Japan. Zij droegen bij tot teksten over zoutwinning, kleurstoffen, merkwaardige ziekten in Japan en de algemeen gebruikte geneesmiddelen, die door von Siebold in *Nippon* verwerkt zijn, waarvan een voorbeeld het werkstuk van Mima Junzo is, dat als artikel eerst in een Nederlandstalig en later in een Duitstalig journaal werd gepubliceerd. Tegelijkertijd boden ze von Siebold de mogelijkheid om zijn kennis te verrijken door patiënten naar hem te brengen die hem van inlichtingen over allerlei zaken konden verstrekken en deden ze onderzoek op plaatsen waar von Siebold geen toegang had. Daardoor konden zij in zekere mate ook zelf bepalen hoe hun land beschreven werd en welke objecten (kaarten, boeken, planten) naar Europa gebracht werden en wat voor beeld van Japan in Europa werd gecreëerd.

Bibliografie

Primaire literatuur

- Mima, Junzo, & Philipp von Siebold (1825): “Beantwoording van eenige vragen over de Japansche vroedkunde”. *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* 10:1, 191–208.
- Siebold, Philipp von (1832): *Nippon. Archiv zur Beschreibung von Japan und dessen Neben- und Schutzländern: Jezu mit den südlichen Kurilen, Krafto, Koorai und den Liukiu-Inseln, nach japanischen und europäischen Schriften und eigenen Beobachtungen bearbeitet*. Leiden: Verfasser [= von Siebold].
- Siebold, Philipp von (1897): *Nippon: Archiv zur beschreibung von Japan und dessen neben- und schutzländern Jezu mit den südlichen Kurilen, Sachalin, Korea und den Liukiu-inseln*. 2e ed. Würzburg/Leipzig: L. Woerl.

Secundaire literatuur

- Beukers, Harmen (2000): “Siebold the research manager”. In: Yoshiki Hiki e.a. (red.), *Philipp Franz von Siebold and His Era: Prerequisites, Developments, Consequences and Perspectives*. Berlin/London: Springer-Verlag, 119–126.
- Boxer, Charles (1950): *Jan Compagnie in Japan, 1600–1850: An Essay on the Cultural, Artistic and Scientific Influence Exercised by the Holanders in Japan from the Seventeenth to the Nineteenth Centuries*. Dordrecht: Springer Science/Business Media.
- Clulow, Adam (2014): *The Company and the Shogun: The Dutch Encounter with Tokugawa Japan*. New York: Columbia University Press.
- Compton, James, & Gerard Thijssse (2013): “The remarkable P.F.B. von Siebold: His life in Europe and Japan”. *Curtis’s Botanical Magazine* 30:3, 275–314.
- Crane, Peter, e.a. (2013): “An unusual xylotheque with plant illustrations from early Meiji Japan”. *Economic Botany* 67:2, 87–97.
- Dettelbacher, Werner, & Heinrich Pleticha (1976): *Fränkische Abenteurer und Entdecker*. Würzburg: Stürtz.
- Effert, Rudolf (2008): *Royal Cabinets and Auxiliary Branches: Origins of the National Museum of Ethnology, 1816–1883*. Leiden: CNWS Publications.
- Eschbach-Szabo, Viktoria, & Hans-Alexander Kneider (1986): *Siebold-Bibliographie: Schriften über Philipp Franz von Siebold 1824–1984*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Fan, Fa-ti (2004): *British Naturalists in Qing China: Science, Empire and Cultural Encounter*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press.
- Floyd, Phylis (1986): “Evidence for the availability of Japanese imagery in Europe in nineteenth-century public collections”. *The Art Bulletin* 86:1, 105–141.
- Forref, Matthi, e.a. (1979): *A Sheaf of Japanese Papers*. Den Haag: Society for Japanese Arts and Crafts.
- Forrer, Matthi, & Arlette Kouwenhoven (2000): *Siebold and Japan: His Life and Work*. Leiden: Hotei Publishing.
- Fukuoka, Maki (2012): *The Premise of Fidelity: Science, Visuality, and Representing the Real in Nineteenth-Century Japan*. Stanford: Stanford University Press.
- Heé, Nadin (2017): “Postkoloniale Ansätze”. In: Staffan Müller-Wilie e.a. (red.), *Handbuch Wissenschaftsgeschichte*. Stuttgart: J.B. Metzler, 80–92.

- Hiki, Yoshiki, e.a. (red.) (2000): *Philipp Franz von Siebold and His Era: Prerequisites, Developments, Consequences and Perspectives*. Berlin/Heidelberg: Springer Verlag.
- Jansen, Marius (1984): "Rangaku and Westernization". *Modern Asian Studies* 18:4, 541–553.
- Jansen, Marius (2012): *The Making of Modern Japan*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Joby, Christopher (2016): "Recording the History of Dutch in Japan". *Dutch Crossing* 20:10, 1–20.
- Kirsch, Peter (2004): *Die Barbaren aus dem Süden: Europäer im alten Japan 1543 bis 1854*. Wien: Mandelbaum Verlag Wien.
- Kowaleski, Elizabeth (2007): "Isolationism in Engelbert Kaempfer's 1727 *History of Japan*". *The Eighteenth Century* 48:2, 111–124.
- Miyasaka, Masahide (2000): "Philipp Franz von Siebold and his influence on the cultural development of Japan". In: Yoshiki Hiki e.a. (red.), *Philipp Franz von Siebold and His Era: Prerequisites, Developments, Consequences and Perspectives*. Berlin/London: Springer-Verlag, 95–99.
- Pratt, Mary Louise (2007): *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. 2^e ed. New York: Routledge.
- Raj, Kapil (2007): *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900*. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- Rudolph, Richard (1974): "Thunberg in Japan and his *Flora Japonica* in Japanese". *Monumenta Nipponica* 29:2, 163–179.
- Weber, Andreas (2012): *Hybrid Ambitions: Science, Governance, and Empire in the Career of Caspar GC Reinwardt (1773–1854)*. Leiden: Leiden University Press.